

УДК 347.6

ЩУР Ю.Д., аспірант кафедри теорії та історії держави і права
УДУ імені Михайла Драгоманова, юрисконсульт
Акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія
«Нафтогаз України»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4914-2272>.

ПОРІВНЯЛЬНІ АСПЕКТИ УКЛАДАННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБНИХ ДОГОВОРІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СВІТУ ТА МУСУЛЬМАНСЬКИХ КРАЇН

DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2\(53\).334300](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2(53).334300)

Анотація. Стаття присвячена розгляду порівняльних аспектів правового регулювання укладання та розірвання шлюбних договорів, оцінці розуміння поняття “шлюбний договір” у європейському світі та у мусульманських країнах, порівняльним аспектам стосовно вимог до укладання та розірвання шлюбних договорів за законодавством країн та релігією. Аналізу особливостей майнових прав та обов’язків, які можуть бути визначені шлюбними договорами.

Ключові слова: шлюбний договір, шлюб, сім’я, сімейне право, норми шариату, обов’язкові умови, майнові права подружжя, фінансові зобов’язання.

Summary. This article examines the comparative legal aspects of concluding and terminating marital contracts, focusing on the different approaches within European jurisdictions and Muslim-majority countries. The study explores the interpretation of the concept of a “marital contract” in both legal traditions, and analyzes legislative and religious requirements governing the formation and dissolution of such agreements. Special emphasis is placed on the regulation of property rights and obligations between spouses as determined by marital contracts.

Keywords: marital contract, marriage, family law, Sharia norms, mandatory conditions, spousal property rights, financial obligations.

Постановка проблеми. Шлюб є однією з найдавніших та найважливіших соціально-правових інституцій, що існує в усіх правових системах світу. Його укладання та розірвання мають не лише приватний характер, а й велике суспільне значення, оскільки впливає на стабільність сім’ї та соціальні відносини загалом. Правовий механізм укладання та розірвання шлюбу має суттєві відмінності і залежить від країни, правової системи в державі, культурних та релігійних традицій.

Саме тому порівняльний аналіз цих процесів дає можливість глибше зрозуміти особливості регулювання сімейних відносин у різних державах, виявити спільні риси та відмінності, а також оцінити їхній вплив на права та обов’язки подружжя. Дослідження порівняльних аспектів укладання та розірвання шлюбу є актуальним у світлі процесів глобалізації та зростання кількості транскордонних шлюбів.

Сучасні тенденції, пов’язані з глобалізацією та змінами у соціальних установах, стимулюють реформування законодавства щодо розірвання шлюбу. Це дозволяє забезпечити більш гнучкий та адаптаційний підхід до вирішення сімейних конфліктів.

Метою статті є виявлення спільних і відмінних рис у правовому регулюванні укладання та розірвання шлюбних договорів у країнах європейської правової традиції та мусульманського права, з урахуванням культурно-історичних, релігійних і правових особливостей кожної системи.

Виклад основного матеріалу. У науковому світі шлюбні договори поділяють за правовими сім'ями – англо-американські, континентальні, мусульманські тощо. Предметом регулювання шлюбного договору англо-американського підходу є особисті немайнові та майнові відносини подружжя, континентальний підхід визначає лише майновий підхід. А мусульманські шлюбні договори є більш традиційні й переважно регулюють немайнові питання, але є й випадки коли зазначають майнові відносини подружжя.

Сучасні сімейні відносини у європейських країнах зазнали значних змін під впливом глобалізації, секуляризації, як виду змін у напрямку звільнення від релігійного впливу, розвитку прав людини. У більшості європейських країн сімейне право не ґрунтується на релігійних нормах, а базується на Конституції, цивільних законах, сімейних кодексах, міжнародних угодах (наприклад, Європейській конвенції з прав людини). Релігія не має прямого впливу на правове регулювання шлюбних і сімейних відносин. Шлюб укладається як цивільно-правовий договір в письмовій формі, який засвідчується державною реєстрацією, хоча релігійна церемонія може мати місце за бажанням подружжя, але не має юридичної сили без реєстрації. Наприклад, в Італійській республіці чи Королівстві Іспанії, релігійна церемонія є важливою частиною традиції, проте для юридичної сили шлюбу необхідна окрема державна реєстрація. Релігійні церемонії можуть відрізнятись за своїми ритуальними вимогами, що відображає культурні та історичні традиції окремої держави [10].

Згідно Сімейного кодексу України, шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану.

У мусульманському світі, на відміну від європейських країн, сімейні відносини регулюються нормами шаріату (ісламського права), а також національними законами, що враховують ісламські традиції. Шлюб укладається офіційно через релігійну церемонію. Деякі країни поєднують шаріат із елементами цивільного права. Приписи Корану дозволяють мусульманському чоловіку, який сповідує іслам, мати до чотирьох дружин. Шлюб, як правило, укладається за ініціативою сім'ї нареченого. Сім'я обирає наречену та вирішує питання про можливий союз з її родиною. Але, якщо наречений не сподобається дівчині, вона може відмовитися від шлюбу з ним [4].

Важливим порівняльним аспектом є певні умови, зокрема досягнення шлюбного віку. Кораном шлюбний вік не встановлено, але вік формується під впливом як релігійних традицій, так і сучасного законодавства, що враховує соціальні, економічні та культурні особливості регіону.

Останніми роками мусульманські країни прагнуть гармонізувати традиційні норми з вимогами західного правозахисного стандарту та міжнародних угод щодо прав дитини. За традиціями ісламського права (шаріату) немає єдиного універсального мінімального віку для укладення шлюбу, тлумачення священних текстів дозволяють певну гнучкість, що історично відкривало можливість укладати шлюб у досить молодому віці.

Наприклад, у Туреччині та Тунісі шлюбний вік для чоловіків та жінок становить 18 років, в Єгипті мінімальний вік – 16 років для дівчат і 18 років для хлопців, проте останнім часом в Єгипті відбуваються дискусії щодо підвищення шлюбного віку для жінок задля покращення їхнього соціального статусу та забезпечення доступу до освіти.

У Пакистані, Ірані чи Ємені за згодою батьків допускається укладання шлюбу у віці, нижчому за загальновизнаний мінімум, що часто обґрунтовується місцевими традиціями.

Встановлення мінімального віку для вступу у шлюб у європейських країнах зазвичай регулюється національним законодавством, і хоча основна тенденція полягає у встановленні мінімуму 18 років, але існують і певні винятки та особливості.

В європейських країнах часто зустрічаються так звані фактичні шлюбні відносини (цивільний шлюб), коли пари живуть разом, ведуть спільний побут без офіційного укладення шлюбу та укладання шлюбних договорів. Але є і країни (наприклад Франція, Нідерланди, Швеція) де держава частково визнає такі стосунки і надає деякі юридичні права парам без офіційного шлюбу. Тоді як мусульманські країни забороняють співжиття без офіційного шлюбу і карають законом.

Зважаючи на зростання кількості транскордонних шлюбів, країни Європейського союзу запроваджують спрощену процедуру реєстрації шлюбу, укладеного за кордоном, що сприяє мобільності громадян та забезпечує правову захищеність учасників таких відносин.

Шлюбний договір укладається за бажанням сторін. Головним чинником у європейських країнах для укладання шлюбного договору є регулювання майнових відносин, визначення режиму спільної чи роздільної власності. Шлюбний договір включає фінансові зобов'язання, правила щодо виплати аліментів після розлучення, розподілу майна, визначати як майно буде передаватися у спадок тощо. Наприклад у Франції, Німеччині молодята можуть обирати різні режими власності, а саме: спільну або роздільну.

Сучасні сімейні відносини у європейських країнах базуються на принципі рівноправності чоловіка і жінки. Чоловік і дружина мають однакові права щодо виховання дітей, ведення бюджету, працевлаштування та самореалізації, що в порівняльному аспекті відрізняється від мусульманських країн [11].

Держава не втручається у приватне життя подружжя за винятком випадків насильства чи порушення прав дітей. Права людини та свобода вибору – основоположні принципи сімейної політики.

Шлюбний договір в мусульманських країнах має низку особливостей, які відрізняються від шлюбних договорів (контрактів) у європейських країнах.

Основою для укладення шлюбного договору в мусульманських країнах є норми шаріату ісламського права, зокрема фікх – як сукупність практичних постанов та законів. Мусульманське право визначає розподіл взаємовідносин в сім'ї на традиційний, помірний та радикальний.

Укладення шлюбу розглядається, як релігійний обов'язок наречених, де обов'язковим юридичним документом є шлюбний договір, без якого шлюб вважається недійсним згідно норми шаріату. Він є важливим інструментом, що регулює взаємні права та обов'язки подружжя з моменту укладення шлюбу.

Основною метою шлюбного договору у мусульманських країнах є створення, збереження сім'ї та продовження роду. Тому, для багатьох мусульман шлюбний договір полягає в створенні хорошої, міцної, здорової сім'ї в цілому.

Шлюбний договір укладається за участю свідків і опікуна (валі) з боку нареченої. Опікун бере участь у переговорах щодо умов контракту. Важливим елементом при укладенні шлюбу та договору є махр (дар), який чоловік дає дружині під час одруження. Це можуть бути матеріальні цінності, нерухомість, грошові засоби, коштовності та інше. Якщо шлюбний договір укладений без махру, він вважається недійсним [1].

Можуть включатися додаткові умови щодо прав та обов'язків сторін (наприклад, заборона на переїзд без згоди дружини, обов'язок чоловіка забезпечувати певний рівень життя; право жінки працювати чи навчатися; заборону на другу дружину без її згоди; правила опіки над дітьми у випадку розлучення, а також допускається право жінки ініціювати розлучення "хул"). Дані умови мають на меті не лише регулювати майнові відносини, а й створити баланс прав та обов'язків обох сторін. Важливим елементом є те, що умови шлюбного договору не можуть суперечити нормам шаріату.

У багатьох мусульманських країнах зберігаються традиційні ролі, де чоловік є головою сім'ї та забезпечує матеріальне утримання жінки, жінка має обмеження у виборі професії, пересуванні чи в укладенні шлюбу без згоди опікуна, залежно від країни [3]. Однак у багатьох традиційних країнах поступово покращується статус жінки через реформи, які спрямовані на посилення прав жінок у сімейному праві, що включають розширення можливостей для ініціювання розлучення та захисту особистих прав у шлюбі (наприклад, у Марокко чи Тунісі). Дані зміни дозволяють пристосовувати традиційні принципи шаріату до сучасних соціальних стандартів, зберігаючи при цьому релігійні цінності.

Отже, хоча основою є традиційні норми ісламського права, шлюбний договір у мусульманських країнах містить низку механізмів, спрямованих на захист жінки – від забезпечення матеріальної незалежності до встановлення умов, які допомагають зберегти рівновагу у стосунках подружжя.

Окремою умовою шлюбного договору є розірвання шлюбу. Одним із ключових аспектів цього договору є механізм його розірвання, який може бути передбачений у шлюбному контракті (договорі) або регулюватися законодавством країни. У різних європейських країнах існують різні підходи до розірвання шлюбу, включаючи договірні механізми щодо розподілу майна, опіки над дітьми та фінансових зобов'язань [6].

Одним із головних пунктів шлюбного договору є визначення порядку розподілу спільного та особистого майна після розлучення. Основними аспектами є: розподіл активів, який встановлює яке майно залишиться кожному з подружжя після розлучення; фінансова підтримка, яка визначає виплати аліментів одному з подружжя після розлучення (даний елемент важливий, якщо один із подружжя, наприклад, відмовився від кар'єри заради сім'ї); захист особистих фінансів: договір містить положення про роздільне володіння майном, що особливо актуально у випадках значних фінансових статків або сімейного бізнесу; положення про борги: договір може передбачати, хто несе відповідальність за спільні борги після розлучення.

У різних країнах Європи підхід до шлюбних договорів (контрактів) відрізняється. Наприклад у Франції, Німеччині договір може містити детальні фінансові умови, тоді як у Великій Британії суд має право переглянути їх, якщо вони несправедливі.

Питання щодо дітей у багатьох європейських країнах не можуть бути остаточно визначені шлюбним договором, оскільки законодавство зазвичай ставить інтереси дитини вище за домовленості батьків. Проте умови договору можуть містити: пункти про попередні домовленості щодо проживання дитини; фінансові зобов'язання, які встановлюють мінімальний рівень аліментів, хоч і суд може змінити ці положення, якщо вони суперечать інтересам дітей; питання освіти та медичного обслуговування.

Шлюбний договір в європейських країнах відіграє особливу роль у визначенні фінансових аспектів розлучення, але його вплив на питання опіки над дітьми та аліментів зазвичай обмежений законодавством. Незважаючи на це, такі угоди допомагають уникнути тривалих судових суперечок та зробити процес розлучення більш передбачуваним.

На відміну від європейських країн шлюбний договір, укладений за нормами шаріату, визнається як релігійними, так і державними інстанціями у багатьох мусульманських країнах.

Шлюбний договір у мусульманському світі регулюється нормами шаріату, а також національним законодавством, яке може адаптувати традиційні принципи до сучасних вимог [9]. Шлюб розглядається як договір, укладений відповідно до норм шаріату, і тому умови розлучення часто передбачені вже на етапі укладання цього договору [7].

Основними аспектами розірвання шлюбу є: положення про махр (придане): у шлюбному договорі зазвичай вказується розмір махру – грошова чи інша компенсація, що належить дружині. Це виступає як своєрідна гарантія фінансової безпеки, так і елемент, що впливає на умови розірвання шлюбу. Положення щодо “ідда” (період очікування): правила, які встановлені для періоду після оголошення розлучення, який має забезпечити правову визначеність ситуації та дозволити перевірку вагомості рішення про розлучення.

У традиційному шаріатському праві чоловік має право на одностороннє розлучення, яке може бути ініційовано чоловіком, через оголошення (талак). Однак сучасні шлюбні договори можуть містити умови, що дозволяють дружині ініціювати розлучення за певних обставин або через узгодження обох сторін (мухала). А також у сучасному мусульманському світі застосовується альтернативна процедура, яка передбачає можливість вирішення спорів шляхом медіації або арбітражу, що дозволяє уникнути судових процесів і забезпечити справедливе розв’язання конфлікту.

Фінансові та майнові аспекти дуже співпадають із європейськими країнами, оскільки шлюбний договір встановлює, як буде поділено майно, набуте під час шлюбу, а також як захищатимуться фінансові інтереси обох сторін у випадку розірвання. Крім “махру”, договір може містити положення про подальшу фінансову підтримку дружини або дітей після розлучення.

Шлюбний договір у мусульманських країнах виступає як важливий інструмент, що забезпечує юридичну визначеність і передбачуваність у процесі розлучення, зберігаючи при цьому традиційні цінності, але одночасно адаптуючись до сучасних соціальних і правових норм.

Висновок. Порівняльний аналіз укладення та розірвання шлюбу в європейських країнах та у мусульманському світі демонструє як і спільні риси, так і суттєві відмінності в правовому регулюванні сімейних відносин. Незважаючи на універсальні принципи захисту прав осіб, законодавство кожної країни враховує історичні, культурні та соціальні особливості, що відображається в процедурних нюансах та практиці застосування норм та права. Цей аналіз є важливим елементом не лише для науковців, але й для громадян, що стикаються з питаннями транскордонних шлюбів та розлучень в умовах глобалізації.

Список використаної літератури:

1. Aayesha Rafiq. Child Custody in Classical Islamic Law and Laws of Contemporary Muslim World (An Analysis). International Journal of Humanities and Social Science. March 2014. Vol. 4. No. 5.
2. Чепульченко Т.О. Особливості правового регулювання в країнах релігійного права. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2014. Випуск 1 (21).
3. Лубський В.І., Горбаченко Т.Г., Лубська М.В. Мусульманське сімейне право: релігієзнавчо-правовий контекст. Одеса: «Інтерпринт», 2010. 410 с.

4. Лубська М.В. Загальні аспекти реформування мусульманського шлюбно-сімейного права у контексті визнання правового статусу особи в державах ісламської традиції. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2010. № 2. С. 126-127.
5. Нагорний С. Політична думка ісламського суспільства та її вплив на політичну систему в країнах Арабського сходу. *Українське релігієзнавство*, 2010. Спецвип. С. 156-169.
6. Шамсутдінова-Лебедюк Т.Н. Рай під ногами матерів. *Людина і світ*. № 3. 2003 С. 8-12.
7. Шамсутдінова-Лебедюк Т.Н. Соціально-правова та етична природа мусульманської сім'ї. 2004. С. 46-54.
8. Т.С. Кириченко. Місце і роль жінки у країнах ісламського світу. *Право і безпека*. 2010 № 5 (37) С. 263-266.
9. О.М. Муллокандова. Мусульманське релігійне право щодо шлюбів з іновірцями: філософсько-релігієзнавчий аналіз. *Вісник Житомирського державного університету. Випуск 6 (78). Філософські науки*. 2014. С. 63-67.
10. Практика застосування норм ісламського сімейного права в окремих країнах Європи та досвід України. Тагієв А.С.. *Східний світ*, 2023 № 1. С. 114-121.
11. Здіорук С.І. Україна, іслам, Європа: сучасний світовий контекст (порівняльний аналіз суспільних і державних орієнтацій мусульман). *Українське релігієзнавство*. 2006. № 37. С. 95-113.

~~~~~ * * * ~~~~~